

Elmarknaden förtjänar en bättre debatt

En trygg elförsörjning kräver åtgärder!

Den svenska elmarknaden kommenteras allt oftare i tidningar och politiska debatter, tyvärr oftast ur ett problemperspektiv t.ex. som "Stoppa stängningen av Ringhals 1 eller 2", "Pågen lägger bageri utomlands då elleveransen är osäker" eller "Ny tunnelbana i Stockholm saknar el". Få förstår de styr- och regelstörande "systemfel", som succesivt ökar på svårigheterna. Kraftsystemets aktörer får allt svårare att själva lösa problemen.

Det saknas överblick och helhetstänk, när regelverket efter 25 år är omsprunget av en teknisk verklighet, skeenden i samhället, ja helt enkelt "tidens gång". Aktörerna har inte längre "rätt" beslutsunderlag. De väger investering och kostnad mot vinst och nytta, men när information om påverkan på det gemensamma saknas, riskerar systemfunktionalitet att förloras. Med elmarknadens långsiktiga investeringar - och utdragna tillståndsprocesser – krävs att enskilda beslut inte eroderar helheten, att priset styr daglig drift och att det ger information på såg tio års sikt, till nytta för alla producenter och kunder.

Dagens elmarknad

Prismodellen kom till i början av 1990-talet. Då avlöstes monopolet med en konkurrensmodell, som var tänkt att låta marknaden se - och betala - för gemensamma systemkostnader t.ex. olika anläggningars reglerförmåga, stabilitetsskapande tillgångar, svängmassa, åter-startsförmåga mot ett spänningslöst nät, etc. Teoretiskt borde brist på dessa faktorer driva upp elpriset, så att t.ex. kunder minskade sina uttag och producenter vädrade nya affärer.

Allt hade kanske fungerat om politikerna, dels hade vågat tillåta att priset blev extremt högt korta perioder, men inget land har vågat detta, dels avstått från att sätta marknaden ur spel med bidrag till i sig politiskt önskvärda investeringar. Regelverket utgår dessutom från att det går fort att bygga nya anläggningar. Verkligheten är att det tar allt längre tid.

Investeringar behövs i såväl äldre anläggningar som i nya, inklusive helt nya tekniklösningar, men få nyinvesteringar görs utan bidrag oftast statligt riktat stöd. Vissa nät förstärks, men det tar ofta lång tid. Den förr förutsägbara svenska elförsörjningen tappar nu leveranssäkerhet och många tycks tro att allt ordnar sig. En slags drömtillvaro råder.

Risk för missade framtida möjligheter

Ny elintensiv industri har en framtid i Sverige, när det blir dyrt att släppa ut koldioxid, men bara om svensk kraftindustri kan garantera säker fossilfri el. CO₂-fri stålproduktion, cement och kemisk industri är exempel, men även serverhallar, batterifabriker, m.fl. kan locka investerare. Vi har bra förutsättningar för fossilfri elenergi, bättre än flertalet länder, men leveransstrygghet måste finnas och den kan inte skapas när dagens elprismodell styr allt mer snett.

Hur kunde det bli så här?

Det finns flera skäl, men här några exempel. Aktörers valfrihet och kunders rörlighet har prioriteras högre än systemets funktionalitet. Marginalerna mot fysiskens lagar har tonats ned och rent av underordnats politiska, om än så vällovliga. Elpriset värderar producerad elenergi (kWh/h) utan att beakta "kraftslagets" skilda egenskaper och betydelse för systemets säkra drift. Det driver inga investeringar i driftteknik och beredskap. Ett vattenkraftverk t.ex. värdesätts inte för sitt – relativt ett vindkraftverk - högre systemtekniska värde, vilket heller inte ger vindkraftägaren skäl att utveckla sin anläggnings systemfunktionalitet.

Känner regeringen ansvar för att el finns om 10 till 20 år? Tyvärr är svaret: Nej knappast! Regeringen - oavsett vilken - kan hävda att det är den regering som suttit minst två mandatperioder tidigare, som bort agera. Händer inget snart får vi inte bara sämre elleveranser utan missar även industriella möjligheter i världsledande ny teknik baserad på en fossilfri framtid.

Idéer för en bättre framtid

Det finns mycket att fundera över. Att låta kunder välja subventionerad sol- eller vindkraft samtidigt som dessa anläggningar inte – ännu? - når upp till den konventionella kraftproduktionens systemkvalitet, är problematiskt. Man kan naturligtvis hävda att de är så önskvärda ur klimatsynvinkel att man får leva med problemet, men inte hur länge som helst. Utan pris på viktiga gemensamma systemfunktioner eroderar kraftsystemet. Med rätt ersättning skulle dock t.ex. vindkraftverk i högre grad göras för att leverera systemtjänster, exempelvis inertia (svängmassa). Även separata batteripaket i nätet skulle byggas och trenden vända. Och varför, skall t.ex. dagens vattenkraft- eller kärnkraftägare förmenas betalning för systemnyttor de nu bidrar med, men andra tar för givna? Även kunder och lokalnät borde få bättre incitament att investera i systemförbättrande teknik.

Det finns verkligen skäl att få till stånd en diskussion om elmarknaden. Här några punktade inspel för en debatt:

- **Ge Svenska Kraftnät (SvK), systemoperatören, ansvar för övergripande leveranssäkerhet.** (Vare sig SvK eller marknaden tar idag detta ansvar.)
- **Kräv att SvK årligen gör säkerhetsbedömningar** på tio års sikt – eller mer. Det har gjorts förr och det kan göras idag.
- **Låt nätföretag sälja all fysisk el till spotpris och gör prissäkring i konkurrens möjlig.** Dagens försäljningsmodell är historisk och har slutat fungera sedan kunderna lämnat gamla s.k. tillsvidareavtal.
- **Ålägg SvK att, med t.ex. årliga auktioner, upphandla åtgärder för den fastställda tioåriga leveranssäkerheten för energi och effekt.** Då utvecklas prissignaler till framtida investeringsåtgärder.
- **Antagna bud – på längre sikt - ska kunna handlas** på finansiella marknader. Det säkrar projektens trovärdighet. När kostnaderna för auktionerna förs till nätbolagen som en systemsäkrande nätavgift blir leveranssäkerheten synlig för kunderna.
- **Överväg hur, när och med vad dagens elprismodell behöver kompletteras** för att värdera andra systemfunktioner som, frekvenshållning, svängmassa, återstartförmåga, m.m. på produktionssidan eller t.ex. extrema lastvariationer hos konsument.
- **Ålägg nätbolag att årligen bedöma lokalnäts leveranssäkerhet för effekt på några års sikt** och publicera dessa för sina områden t.ex. kommunnivå. (Alla kunder bör ha underlag att bedöma sin framtida eltillgång.)
- **Elhandelsbolag (och finansiella aktörer) ges rollen att erbjuda kunder prissäkringar** på spotprisets variation. (Kanske bör även denna roll innehålla prisdifferenser, mellan olika kraftslag, om kunden ”prefererar” vindel, vattenkraftel, o.s.v.)

En fungerande, förutsägbar och pålitlig elmarknad är en förutsättning för oss alla, vilket kraftslag vi än månar om, och vare sig vi är elkunder eller elproducenter. Utan ett tryggt gemensamt elsystem får vi definitivt svårt att klara klimatmålen!